

วารสารไทยญี่ปุ่นศึกษา ฉบับเดือนสิงหาคม 2540

เศรษฐกิจญี่ปุ่นหลังพองแตก*

กำชัย ทยสมิต**

คณะเศรษฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* บทความนี้เป็นเอกสารที่ใช้ประกอบการบรรยายในเรื่องบทบาทของญี่ปุ่นต่อภูมิภาคเอเชียในศตวรรษที่ 21 จัดโดยโครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระหว่างวันที่ 12 - 13 ธันวาคม 2539 ที่จังหวัดเชียงราย

** อาจารย์กำชัย ทยสมิต ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ศึกษาเศรษฐศาสตร์เคนส์ ที่มหาวิทยาลัยเคียวโต จบหลักสูตรปริญญาเอก และหลังจากนั้นได้เป็นนักวิจัยรับเชิญที่มหาวิทยาลัยโตเกียว

เศรษฐกิจญี่ปุ่นหลังพองแตก

1. บทนำ

หลังเศรษฐกิจพองแตกในปี 1990 ญี่ปุ่นต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจซบเซามาตลอดครั้งแรกของทศวรรษนี้ ความตกต่ำครั้งนี้ปรากฏเด่นชัดตั้งแต่กลางปี 1991 ซึ่งมีความลึกและยาวนานมากกว่าครั้งใด ๆ ที่ผ่านมามาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก่อให้เกิดความซบเซาทั้งวัฏจักรธุรกิจระยะสั้นและโครงสร้างเศรษฐกิจระยะยาว อันเป็นผลโดยตรงจากภาวะพองแตกประจวบกับภาวะเงินเยนแข็งตัวเมื่อต้นปี 1993 ยิ่งทำให้ภาคธุรกิจต้องมีการปรับตัวอย่างรุนแรง การมองไม่เห็นกันบึ้งของภาวะตกต่ำทำให้เกิดบรรยากาศของความไม่แน่นอนในอนาคตและความไม่แน่ใจในการขยายธุรกิจ ซึ่งส่งผลเป็นลูกโซ่ในทางลบต่อการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในปัจจุบัน

2. ลักษณะของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำระยะยาว

ความตกต่ำและการชะลอตัวทางเศรษฐกิจนี้เกิดจากปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ

(1) ในแง่ของวัฏจักรธุรกิจ การปรับตัวของสินค้าคงคลังทั้งในส่วนของสินค้าคงทน (durable goods) และสินค้าทุน เช่น เครื่องจักรอุปกรณ์ต่าง ๆ มีความยืดเยื้อมากกว่าที่คาดคิด

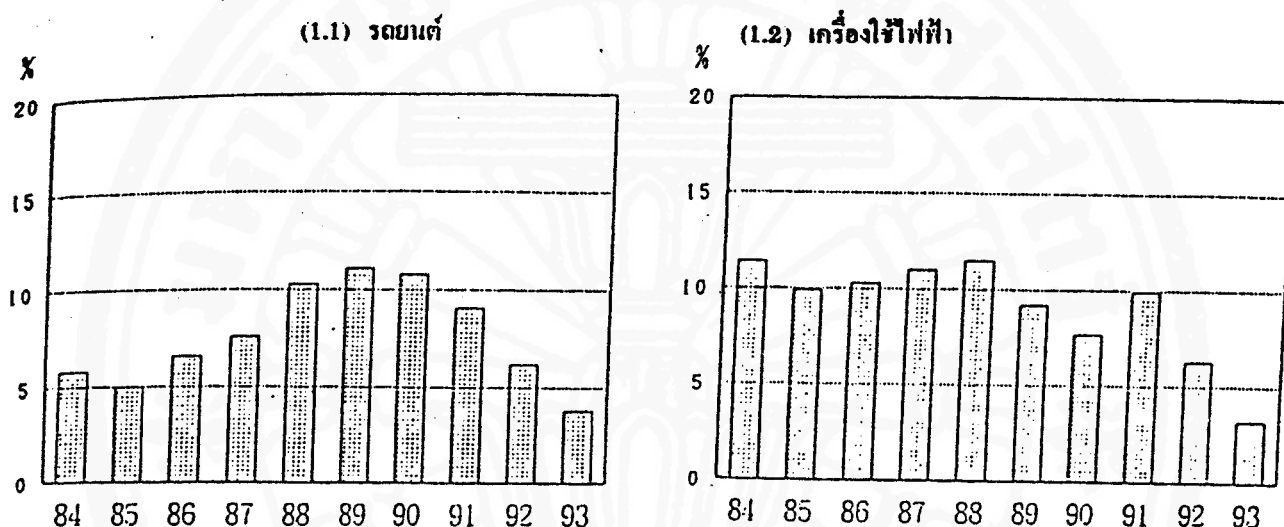
(2) ในแง่ของผลที่ติดตามมา (lag effects) ของภาวะพองแตก ทำให้การปรับบัญชีงบดุลเพื่อลดหนี้สินของบริษัทเป็นไปด้วยความยากลำบาก ความสามารถในการเสี่ยงของทั้งบริษัทและธนาคารต่างลดลง และเกิดปัญหาอุปทานล้นเกินในตลาดอาคารสำนักงาน

2.1 การปรับตัวของสินค้าคงคลัง

สินค้าคงทนที่สำคัญ เช่น รถยนต์ มีการผลิตเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 1980 อันเป็นช่วงที่เกิดภาวะเศรษฐกิจพองสุด ราคาหุ้นและที่ดินเพิ่มขึ้นทำให้ผู้คนมีรายได้และสินทรัพย์มากขึ้น ก่อให้เกิดการบริโภคที่เพิ่มขึ้นอันเนื่องจากประสิทธิผลความมั่งคั่ง (wealth effects) สินค้าประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้านก็เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาเดียวกัน (ดูแผนภาพ 1) ทำให้มีสินค้าคงคลังเป็นจำนวนมาก

การบริโภคที่มากเกินไปอันเป็นผลกระตุ้นจากประสิทธิภาพความมั่งคั่งที่ได้จากกำไรหุ้นและที่ดิน ทำให้สินค้าเร่งผลิตออกมามากเกินไป เมื่อเกิดภาวะฟองแตก ราคาหุ้นและที่ดินตกต่ำส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพความมั่งคั่งในทางลบ การบริโภคลดลงทำให้สินค้าเหล่านี้ค้างสต็อกเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดปัญหาการเร่งระบายสินค้าซึ่งใช้เวลานานเกินกว่าที่คาดคิด

แผนภาพที่ 1 อัตราการเติบโตของสินค้าคงคลังของรถยนต์และเครื่องใช้ไฟฟ้า

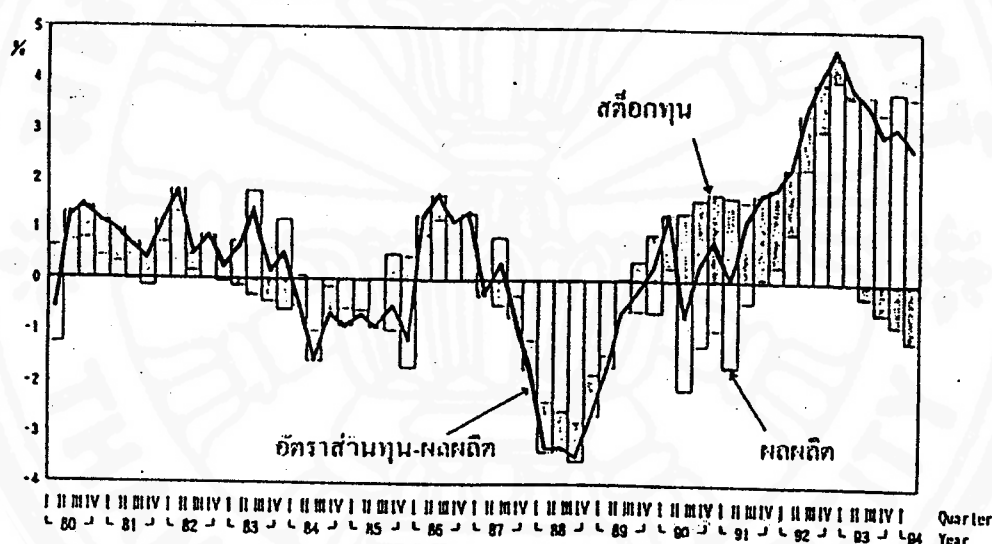
แม้ว่าในปี 1994 การบริโภคเครื่องใช้ไฟฟ้าที่เพิ่มขึ้นอาจช่วยลดปัญหาสินค้าคงคลังได้บ้าง แต่สำหรับตลาดรถยนต์ก็ยังคงขบเซาอยู่ เนื่องจากการเร่งผลิตเพื่อตอบสนองอุปสงค์มากเกินไปในช่วงที่เกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ วงจรการใช้รถได้สั้นลง เช่น คนที่เคยใช้รถ 6 - 7 ปี แล้วเปลี่ยนใหม่ก็หันมาใช้แค่ 3 - 5 ปี แล้วเปลี่ยนใหม่ ในช่วงนั้นเป็นยุคทองของตลาดรถยนต์ในญี่ปุ่น แต่หลังเศรษฐกิจฟองแตก อุปสงค์ที่ลดลงทำให้รถยนต์ค้างสต็อกจำนวนมาก

ในด้านการปรับตัวของสินค้าทุน สาขาหัตถอุตสาหกรรม (manufacturing sector) มีการลงทุนในสินค้าทุนเพิ่มขึ้นน้อยมาก อันเนื่องจากการใช้เครื่องจักรอุปกรณ์ที่มีอยู่ยังไม่เต็มทีเพราะอุปสงค์ขั้นสุดท้ายมีน้อยกว่า ซึ่งเราจะสังเกตได้จากการเพิ่มขึ้นของอัตราส่วนทุน-ผลผลิต (capital-output ratio) ว่าเป็นผลจากการที่ผลผลิต (อุปสงค์ขั้นสุดท้าย) มีน้อยกว่าทุนนั่นเอง (แผนภาพ 2)

ในสาขาที่ไม่ใช่หัตถอุตสาหกรรม (non - manufacturing sector) เช่น การค้าปลีก, การบริการ และอสังหาริมทรัพย์นั้น หลังเศรษฐกิจฟองแตก การฟื้นตัวค่อนข้างทำได้ยาก ต้องใช้เวลามากในการปรับตัว ฉะนั้นการลงทุนใหม่ ๆ จึงไม่ค่อยเกิด

นอกจากนี้ ความสามารถในการทำกำไรที่น้อยลงก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เป็นอุปสรรคของการลงทุนใหม่ เหตุผลใหญ่ก็คือ การชะลอตัวของเศรษฐกิจในช่วงของเศรษฐกิจบูม การตัดสินใจลงทุนจะทำได้ยากกว่า แม้ในโครงการที่ให้กำไรน้อยก็อนุมัติกันง่าย ทำให้เกิดการพอกพูนสินค้าทุนที่ให้กำไรต่ำจำนวนมาก

แผนภาพที่ 2 การเปลี่ยนแปลงในอัตราส่วนทุน-ผลผลิต

2.2 ผลกระทบของเศรษฐกิจฟองแตก

ในช่วงของเศรษฐกิจฟองแตก (1984 - 87) และฟองขยาย (1988 - 89) มีการเก็งกำไรในหุ้นและที่ดินจำนวนมาก เงินได้เสียจากการเก็งกำไร (capital gains and losses) หุ้นและที่ดินในช่วงดังกล่าว เมื่อรวมกันแล้วมีขนาดใหญ่พอ ๆ กับรายได้ประชาชาติในนาม (nominal GDP) เลยทีเดียว โดยเฉพาะในช่วงปี 1986, 87 และ 89 มีขนาดใหญ่กว่ารายได้ประชาชาติในนามเสียอีก (ดูตาราง 1) แต่พอมาในปี 1990 ที่เริ่มเกิดเศรษฐกิจฟองแตกราคาหุ้นตกอย่างฮวบฮาบ ก่อนทำให้มูลค่าหุ้นสูญหายไปถึง 306 ล้านล้านเยน ดีที่ว่ายังพอมีกำไรจากที่ดินมาช่วยชดเชยไม่ให้ตัวเลขน่าเกลียดจนเกินไป แต่แล้วในปีถัดมาคือ ปี 1991 ราคาที่ดินก็ลดลงทำให้ขาดทุนในการเก็งกำไรที่ดินถึง 191 ล้านล้านเยน ในปี 1992 ทั้งราคาหุ้นและที่ดินอยู่ในอาการสาหัส เกิดการสูญเสียถึง 406 ล้านล้านเยน คิดเป็นร้อยละ 86.9 ของรายได้ประชาชาติในนาม นั่นคือรายได้ประชาชาติลดหายไปเกือบครึ่งหนึ่ง

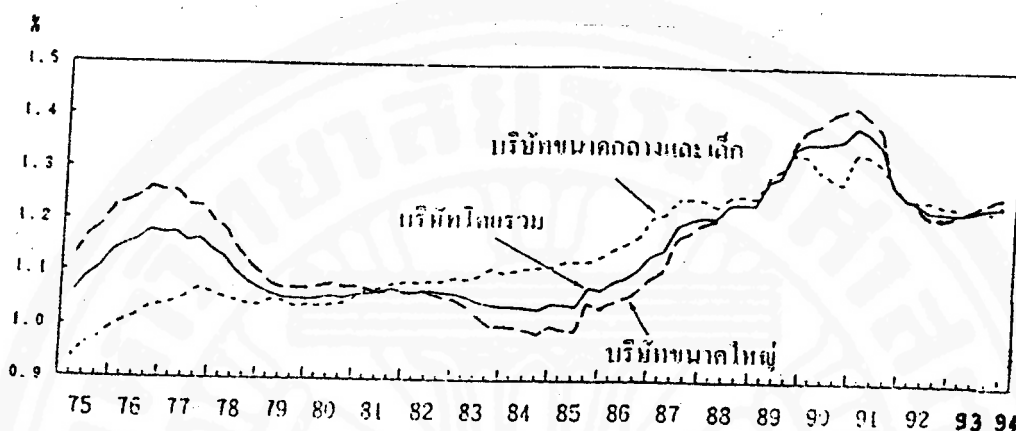
ในช่วงของเศรษฐกิจฟองสบู่และพองขยาย ภาคธุรกิจได้กำไรจากการค้าหุ้น ทำให้มีเงินทุนเหลือเพื่อสำหรับใช้เป็นกันชนความเสี่ยงในธุรกิจ นั่นคือความสามารถในการเสี่ยงของภาคธุรกิจได้เพิ่มขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดผลลัพธ์ขึ้น 2 ทาง หนึ่งก่อให้เกิดการลงทุนในภาคธุรกิจมากขึ้น ธนาคารก็มีความพร้อมและกระตือรือร้นในการให้กู้มากขึ้น สองภาคธุรกิจสามารถขึ้นอัตราส่วนหนี้สินต่อสินทรัพย์โดยไม่ต้องพะวงกับเรื่องความเสี่ยงในหนี้สินที่สร้างเพิ่มนั้น

ตารางที่ 1 เงินได้เสียจากการเก็งกำไรในหุ้นและที่ดิน

(หน่วย : ล้านล้านบาท,%)

ปี	หุ้น	ที่ดิน	หุ้น + ที่ดิน	คิดเป็น % ของ GDP
1980	0.6	110.0	110.6	46.1
1981	8.5	98.3	106.8	41.5
1982	- 7.0	56.7	9.7	8.4
1983	30.2	33.8	63.9	22.7
1984	37.1	39.2	76.3	25.3
1985	33.8	75.5	109.3	34.0
1986	121.4	253.2	374.5	111.5
1987	76.0	415.5	491.5	140.2
1988	177.5	166.7	344.2	92.1
1989	193.6	313.6	507.2	127.1
1990	- 306.7	235.7	- 71.0	- 16.6
1991	- 1.8	- 191.7	- 196.6	- 43.2
1992	- 178.0	- 228.9	- 406.9	- 86.9
1993	40.5	- 133.2	- 92.7	- 19.8

แผนภาพที่ 3 แนวโน้มของหนี้สินต่อสินทรัพย์ของบริษัท

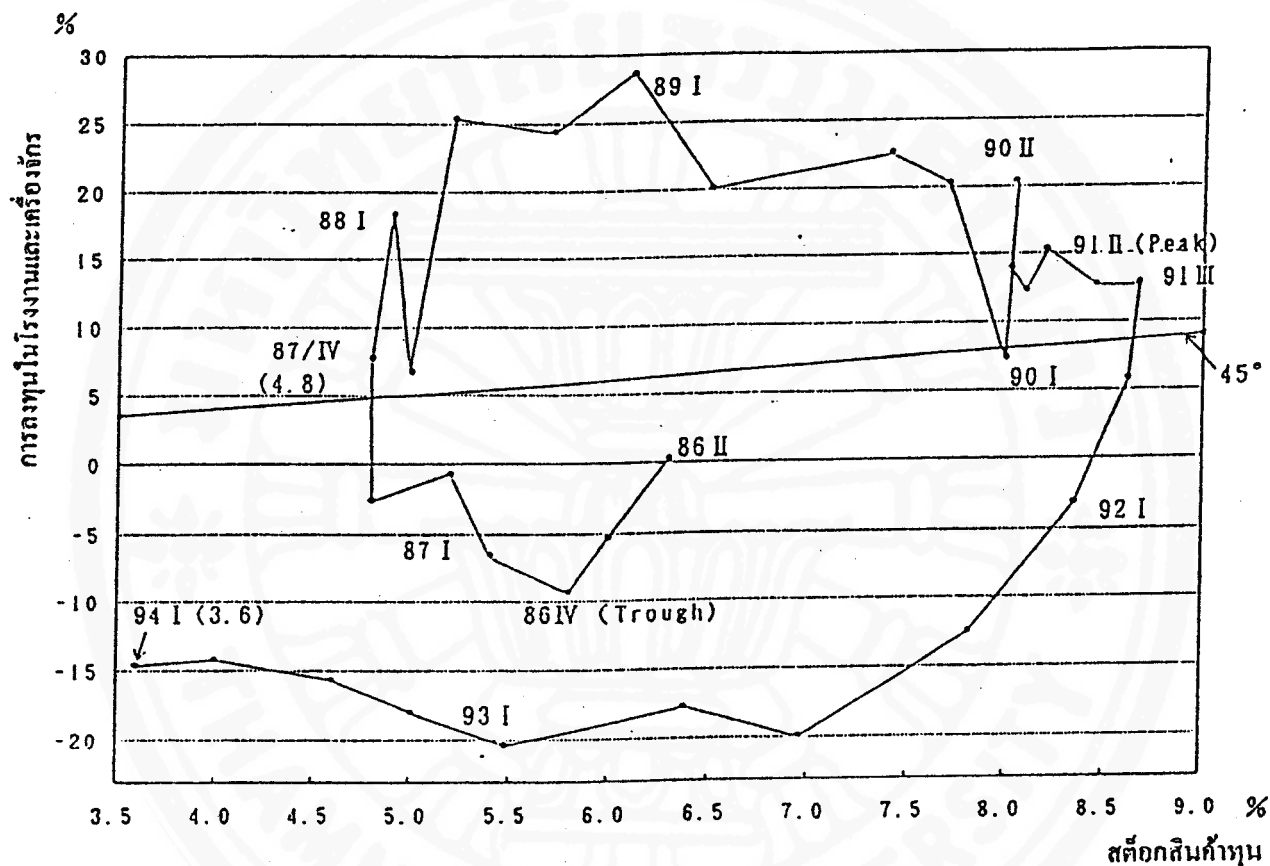

แต่ทว่าการแตกของเศรษฐกิจฟองสบู่ทำให้ “ความสามารถในการเสี่ยง” ของบริษัทและธนาคารได้ลดต่ำลง และก่อให้เกิดผลกระทบขึ้น 2 ทาง ทางแรกคือประสิทธิผลทันที (simultaneous effects) ซึ่งหมายถึงประสิทธิผลความมั่งคั่งในทางลบ (negative wealth effect) อันเป็นผลกระทบโดยตรงจากราคาหุ้นตก ทางที่สองคือประสิทธิผลที่ติดตามมา (lag effects) ซึ่งหมายถึงผลกระทบภายหลังแม้เศรษฐกิจฟองจะแตกไป 2 - 3 ปีแล้วก็ตาม เช่น ผลกระทบต่อการลดสัดส่วนของหนี้สินในงบดุลของบริษัท หรือการเร่งระบายอาคารสำนักงานให้เช่าที่เหลือน้อยลงมากมาย เป็นต้น

ความสามารถในการเสี่ยงที่ลดลงทำให้บริษัทชะลอการลงทุน เงินกู้ในบัญชีธนาคารที่ยังมิได้ถูกถอนออกมาใช้ก็ยังเหลืออยู่ ธนาคารก็จะเอาคืนไปและเริ่มระมัดระวังในการให้สินเชื่อมากขึ้น ไม่ปล่อยสินเชื่อง่ายเหมือนในช่วงเศรษฐกิจฟองขยาย บริษัทแทนที่จะเพิ่มหนี้สินใหม่จากการกู้ยืมธนาคารมาลงทุนก็จะหันมาลดหนี้สินต่อสินทรัพย์ในงบดุลให้น้อยลง เราจะได้เห็นได้จากตัวอย่างในสาขาการค้าปลีกและบริการ ดังแสดงในแผนภาพ 3 การชะลอการลงทุนใหม่เท่ากับเป็นการลดหนี้สินและความเสี่ยงไปในตัวด้วย ในส่วนของธนาคารก็จะเกิดปัญหาหนี้สูญ และมูลค่าของสินทรัพย์ค้ำประกันตกต่ำลง

การลงทุนสร้างโรงงานและซื้อเครื่องจักรอุปกรณ์ใหม่ ๆ ที่ลดลงของภาคเอกชนสามารถอธิบายได้จากแผนภาพ 4 ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณสต็อกสินค้าทุนกับการลงทุนในโรงงานและเครื่องจักรอุปกรณ์

แผนภาพที่ 4 วัฏจักรของการลงทุนกับสต็อกสินค้าทุนในสาขาหัตถอุตสาหกรรม

ในแผนภาพนี้เราสามารถสังเกตเห็นความสัมพันธ์อันหนึ่งที่ว่า ถ้าอัตราการเติบโตของสต็อกสินค้าทุนลดลงมาในอยู่ระดับ 5 - 6% ก็จะทำให้อัตราการลงทุนเพิ่มสูงขึ้น เช่น ตั้งแต่ไตรมาสที่ 4 ของปี 1986 จนถึงไตรมาสที่ 1 ของปี 1989 การเพิ่มขึ้นของสต็อกสินค้าทุนได้ถึงจุดสูงสุดเมื่อไตรมาสที่ 3 ของปี 1991 จากนั้นทั้งอัตราการเติบโตของสต็อกสินค้าทุนและการลงทุนได้ลดลงมาเรื่อย อันเป็นผลสะท้อนจากภาวะเศรษฐกิจฟองแตก และถึงแม้ว่าในปี 1993 อัตราการเติบโตของสต็อกสินค้าทุนได้ลดลงมาถึงระดับ 4 - 5% ก็ตาม การลงทุนใหม่ก็ไม่ได้กระเตื้องสูงมากอย่างเห็นได้ชัด สาเหตุที่สองคือ นักธุรกิจมีทัศนคติในแง่ลบต่อการฟื้นตัวของการผลิตและการส่งออกอันเนื่องมาจากภาวะเงินเยนเริ่มแข็งตัวอีกครั้งเมื่อต้นปี 1993 นั้นเอง

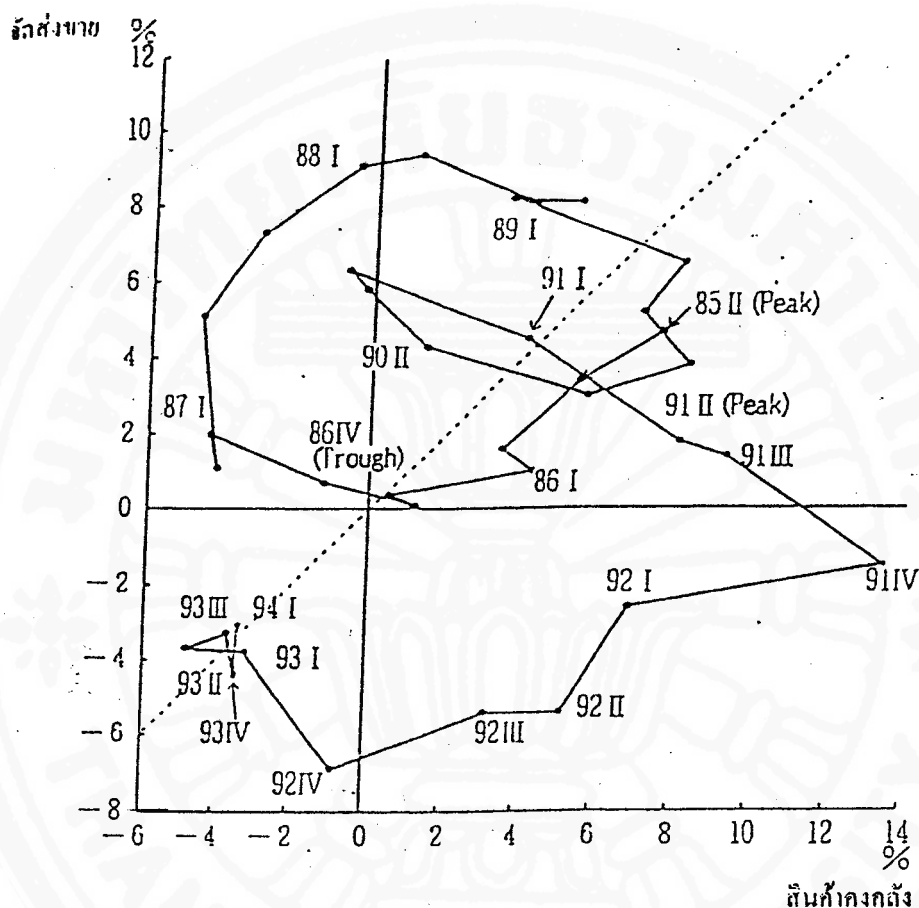
นอกจากนี้ ปัญหาอุปทานล้นเกินในตลาดอาคารสำนักงานให้เช่า ก็ถือเป็นอีกผลกระทบหนึ่งที่ติดตามมา อาคารสำนักงานหลายแห่งถูกวางแผนสร้างในช่วงเศรษฐกิจฟองขยาย แต่เนื่องจากต้องใช้ระยะเวลาหนึ่งในการก่อสร้าง ทำให้เกิดความเหลื่อมในช่วงเวลาที่วางแผนกับสร้างเสร็จ ยิ่งเมื่อเกิดเหตุการณ์เศรษฐกิจฟองแตกโดยไม่คาดคิด ความต้องการพื้นที่สำนักงานเพื่อลงทุนทำธุรกิจได้หยุดชะงักลง ทำให้อาคารสำนักงานเมื่อสร้างเสร็จแล้วว่างเปล่าอยู่จำนวนมาก ภายใต้ภาวะชะงักงันของการผลิตและการลงทุนภายในประเทศ การระบายสต็อกของอาคารสำนักงานให้เช่าคงต้องใช้เวลาก่อนพอสมควร จนกว่าสภาพแวดล้อมทางธุรกิจและสู่ทางการลงทุนจะแจ่มใสกว่าที่เป็นอยู่

2.3 ภาวะการผลิตและการบริโภคที่ชะงักงัน

การผลิตทางอุตสาหกรรมมีแนวโน้มชะงักงันมาตั้งแต่ปี 1991 แม้เมื่อต้นปี 1993 สินค้าคงคลังดูเหมือนจะถูกล้างออกไปจากสต็อกได้เกือบหมด และการผลิตได้เพิ่มขึ้นบ้างเล็กน้อย แต่นั่นเป็นปรากฏการณ์ชั่วคราว ซึ่งหลังจากนั้นสินค้าที่ถูกผลิตเพิ่มขึ้นก็ตกอยู่ในสภาพค้างสต็อกเหมือนเดิม และการผลิตสินค้าล็อตใหม่ก็ต้องชะงักงันต่อไปอีก

การปรับตัวของสินค้าคงคลังนั้นอาจแสดงได้โดยเส้นทางเดินแบบทวนเข็มนาฬิกาในแผนภาพ 5 ซึ่งคล้าย ๆ กับในแผนภาพ 4 ที่ผ่านมา แต่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอัตราสินค้าคงคลังกับอัตราการจัดส่งสินค้า (ขายออก) เมื่อเทียบกับไตรมาสเดียวกันของปีที่แล้ว หากเส้น 45 องศาไปทางซ้ายล่างก็เท่ากับเวียนมาถึงกันบั้งของรอบวัฏจักรนั้น ๆ เราจะเห็นได้ว่า ไตรมาสที่ 1 ของปี 1993 มีการปรับลดอัตราสินค้าคงคลังลงอย่างรวดเร็ว และเพิ่มอัตราการจัดส่งสินค้ามากขึ้น แต่ในไตรมาสที่ 2 ของปีเดียวกัน ได้ปรับตัวข้ามเส้น 45 องศาทางซ้ายล่าง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสินค้าคงคลังถูกระบายออกจากสต็อกไปเกือบหมดแล้ว หลังจากนั้นทั้งอัตราสินค้าคงคลังและอัตราการจัดส่งสินค้าก็ย่ำเท้าอยู่กับที่ คืออยู่ในภาวะชะงักงัน ทั้งนี้เนื่องจากอุปสงค์มิได้กระเตื้องขึ้นเลย

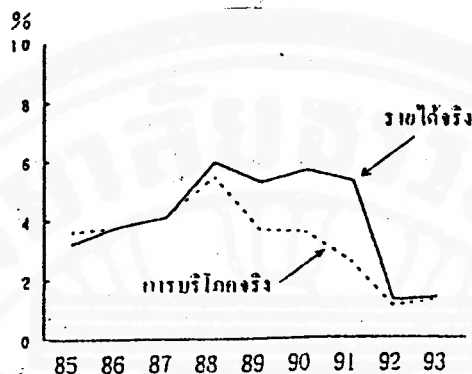
แผนภาพที่ 5 วัฏจักรสินค้าคงคลังของผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม

ทางการการบริโภคในภาคเอกชนซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของอุปสงค์มวลรวมนั้น โดยทั่วไปอยู่ในภาวะซบเซา สาเหตุหลักนั้นอาจถูกอธิบายได้จากปัญหาความชะงักงันของรายได้รายได้จริงของลูกจ้างตั้งแต่ปี 1992 เพิ่มขึ้นในอัตราที่ต่ำมาก (ดูแผนภาพ 6) ปีละ 1% หรือเข้าใกล้ 0% ด้วยซ้ำ ในช่วงเวลาดังกล่าวการเคลื่อนไหวของเส้นรายได้จริงกับเส้นการบริโภคจริงเกือบจะแทบเป็นเส้นเดียวกัน นั้นแสดงว่าการบริโภคจะเปลี่ยนไปตามรายได้ ถ้ารายได้ต่ำการบริโภคจะต่ำด้วย

สาเหตุที่รายได้ต่ำอาจเป็นเพราะ ภายใต้ภาวะเศรษฐกิจชะงักงันกำไรของบริษัทได้ลดลง ส่งผลให้สภาพการจ้างงานและการทำงานในบริษัทมีความเข้มงวดมากขึ้น การทำงานล่วงเวลาถูกตัดบั่นลดลงน้อยกว่าปีที่แล้ว เป็นต้น

แผนภาพที่ 6 แนวโน้มของรายได้จริงกับการบริโภคจริง

นอกจากนี้ อาจมีสาเหตุเล็ก ๆ เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศในปี 1993 กล่าวคือ ฤดูร้อนของปีนั้นเย็นสบายเพราะมีวันฝนตกมาก ทำให้สินค้าและบริการที่ปกติจะขายดีในหน้าร้อน เช่น แอร์และพัดลมกลับมียอดขายตก แต่โดยรวมแล้วไม่ได้มีผลต่อการชะงักงันของอุปสงค์ตลอดทั้งปี ปัจจัยที่สำคัญจึงยังคงเป็นเรื่องรายได้ที่ไม่ค่อยเพิ่มขึ้น

3. แนวโน้มการฟื้นตัวของเศรษฐกิจ

ภาวะเศรษฐกิจที่ซบเซาอย่างต่อเนื่องนี้ ทำให้เกิดข้อสงสัยต่อการฟื้นตัวของเศรษฐกิจว่าจะเกิดขึ้นเมื่อไร โดยเฉพาะผลของวัฏจักรธุรกิจที่ปรากฏในระยะสั้นส่อเค้าให้เห็นถึงการชะลอตัวอย่างต่อเนื่องและถาวร อันทำให้วงการธุรกิจและประชาชนผู้บริโภคมีความรู้สึกที่ไม่มั่นใจในอนาคต และไม่คาดหวังต่อการฟื้นตัวของเศรษฐกิจในระยะเวลานี้

ความจริงแล้วปัญหาเศรษฐกิจซบเซาที่เกิดขึ้นอยู่ ควรจะมีทางแก้ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ในระยะสั้นเป็นการใช้มาตรการทางการเงินการคลังเพื่อกระตุ้นวัฏจักรธุรกิจให้เกิดความคึกคักและเกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจ ส่วนในระยะยาวเป็นการใช้มาตรการเพื่อส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธุรกิจการค้าและการลงทุนทั้งในและนอกญี่ปุ่นที่ได้เปลี่ยนไป แม้ในบางครั้งมาตรการระยะยาวอาจไม่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก็ตาม แต่โดยหลักการทั้งสองมาตรการนี้ควรไปด้วยกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาว่าการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น จะเป็นการช่วยเสริมให้การเคลื่อนไหวในเชิงวัฏจักรระยะสั้นหมุนไปในทิศทางที่ดีขึ้น

ในที่นี้เราจะพิจารณาถึงการปรับโครงสร้างอันเนื่องจากผลกระทบของเศรษฐกิจระหว่างประเทศ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องเงินเยนแข็งตัวและการเกิดโพรงกลวงอุตสาหกรรม ปัญหาความแตกต่างของราคากายในและภายนอกประเทศ ปัญหาการผ่อนคลายข้อบังคับและลดการคุ้มครองอุตสาหกรรม ตลอดจนปัญหาการเติบโตที่ยั่งยืนของเศรษฐกิจญี่ปุ่นด้วย

3.1 การปรับตัวของอุตสาหกรรมภายใต้ภาวะเงินเยนแข็ง

เมื่อเงินเยนแข็งขึ้น มักจะมีความเป็นห่วงกลัวว่าเศรษฐกิจญี่ปุ่นจะกลวง (hollow out) การเกิดโพรงกลวงขึ้นในเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเคลื่อนไหวของอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ โดยเฉพาะเงินเยนต่อเงินดอลลาร์สหรัฐ เพราะเมื่อเงินเยนแพงขึ้นจะก่อให้เกิดการทดแทนการผลิตภายในประเทศด้วยการนำเข้าสินค้าที่ถูกลงจากต่างประเทศ กล่าวอีกนัยหนึ่งจะเกิดการทดแทนการผลิตภายในประเทศด้วยการผลิตภายนอกประเทศ นั่นคือภายในประเทศจะก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายทรัพยากรจากการผลิตสินค้าที่ญี่ปุ่นผลิตส่งขายต่างประเทศได้ (tradable goods) ไปยังการผลิตสินค้าที่ผลิตและค้าขายกันไม่ได้ในญี่ปุ่นเท่านั้น (nontradable goods) เช่น ที่อยู่อาศัยหรืองานบริการต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนภายนอกประเทศจะมีการลงทุนต่างประเทศโดยตรง (foreign direct investment) เพื่อสร้างฐานการผลิตและการจัดจำหน่ายในตลาดภายในประเทศนั้น หรือส่งไปขายในประเทศที่สาม หรือแม้กระทั่งส่งกลับมาขายในญี่ปุ่นเอง

การย้ายฐานการผลิตออกจากญี่ปุ่นไปยังประเทศต่าง ๆ ในเอเชียด้วยการลงทุนต่างประเทศโดยตรงนี้ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในช่วงหลังข้อตกลงพลาซ่าของกลุ่ม G5 ซึ่งสนับสนุนการขึ้นค่าเงินเยนเมื่อปลายปี 1985 มีการย้ายฐานการผลิตในสาขาหัตถอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้น (labor-intensive) ไปยังประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย เช่น เกาหลีใต้, ไต้หวัน, ไทย, มาเลเซีย เป็นต้น เพราะเล็งเห็นถึงความได้เปรียบทางด้านต้นทุนในประเทศเหล่านี้ด้วย ส่วนการลงทุนต่างประเทศโดยตรงในอเมริกาเหนือและยุโรปนั้น ส่วนใหญ่เป็นการสร้างฐานการผลิตเพื่อจัดจำหน่ายภายในประเทศนั้น ๆ ไม่ได้เพื่อต้องการส่งออกไปยังประเทศที่สาม เพราะต้นทุนการผลิตสูงกว่า

จากตัวเลขการวิเคราะห์การถดถอย (regression analysis) ในตาราง 2 จะเห็นได้ว่า หากอัตราแลกเปลี่ยนเงินเยนแข็งขึ้น 1% จะก่อให้เกิดการลงทุนต่างประเทศโดยตรงในสาขาอุตสาหกรรมในเอเชียเพิ่มขึ้น 1.6% หรือจะทำให้มีการลงทุนในสาขาการผลิตเครื่องจักรไฟฟ้าเพิ่มขึ้น 3.8% ในเอเชียเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญในการพิจารณาการเคลื่อนไหวของอัตราแลกเปลี่ยนที่เป็นตัวชี้้นำการลงทุนต่างประเทศโดยตรงก็คือว่า อัตราแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจริง (actual rate) นั้น ได้เบี่ยงเบนไปจากอัตราแลกเปลี่ยนดุลยภาพ (equilibrium rate) หรือไม่? ถ้าใช่ก็จะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจจริง (real economy) อย่างมาก โดยปกติอัตราแลกเปลี่ยนเยน/ดอลลาร์ ดุลยภาพจะหาได้จากค่าเท่ากันของอำนาจซื้อ (purchasing power parity) ของสินค้าที่ค้าขายแทนกัน (tradable goods) ทั้งในญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา ในแผนภาพ 7 เป็นการแสดงความเคลื่อนไหวของอัตราแลกเปลี่ยนเยน/ดอลลาร์ทั้งอัตราดุลยภาพและอัตราที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าการขึ้นค่าเงินเยนในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 1980 เป็นการปรับตัวเข้าหาอัตราแลกเปลี่ยนดุลยภาพ ฉะนั้น จึงเป็นการปรับตัวเคลื่อนไหวที่เป็นธรรมชาติ แต่การขึ้นค่าเงินเยนตั้งแต่ปี 1993 เป็นการปรับตัวที่ห่างออกไปจากอัตราแลกเปลี่ยนดุลยภาพ ฉะนั้นจึงเกิดความเป็นห่วงว่าค่าเงินเยนจะสูงเกินกว่าที่ควรจะเป็น และผลกระทบที่มีต่อเศรษฐกิจจริงก็คือจะก่อให้เกิดโพรงกลวงขึ้นในเศรษฐกิจญี่ปุ่น เนื่องจากมีการย้ายฐานการผลิตออกนอกประเทศ ทั้ง ๆ ที่เป็นภาพลวงของอัตราแลกเปลี่ยน

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์การถดถอยของการลงทุนต่างประเทศโดยตรง ในสาขาหัตถอุตสาหกรรม

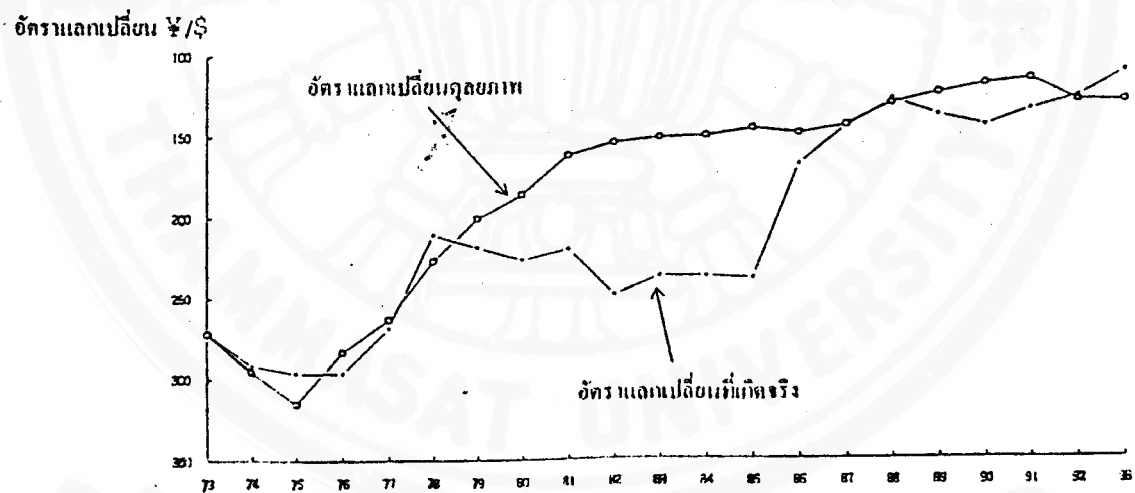
(2.1) สาขาหัตถอุตสาหกรรมโดยรวม

	ค่าคงที่	GDP จริง	อัตราแลกเปลี่ยน มีผล	กำไรปกติ	R ²	D.W
อเมริกาเหนือ	-49.3 (-5.3)	5.6 (4.5)	-0.5 (-0.9)	1.1 (2.7)	0.91	1.15
ยุโรป	-56.2 (-9.1)	6.8 (7.8)	-0.8 (-1.2)	1.1 (3.4)	0.94	1.64
เอเชีย	3.4 (0.4)	0.4 (0.5)	-1.6 (-3.0)	0.5 (0.9)	0.77	1.44

(2.2) ประเภทเครื่องจักรไฟฟ้า

	ค่าคงที่	GDP จริง	อัตราแลกเปลี่ยน เงินบาท	กำไรปกติ	R^2	D.W
อเมริกาเหนือ	-36.3 (-2.8)	.0 (3.7)	-1.4 (-1.6)	0.7 (2.5)	0.79	2.05
ยุโรป	-92.5 (-9.1)	10.7 (10.4)	0.9 (0.8)	0.9 (3.6)	0.91	2.45
เอเชีย	8.0 (1.0)	0.8 (1.4)	-3.8 (-6.9)	0.3 (1.0)	0.94	1.50

แผนภาพที่ 7 อัตราแลกเปลี่ยนเงิน/ดอลลาร์ดูดยภาพ

3.2 การแบ่งงานและการค้าสินค้าภายในอุตสาหกรรมเดียวกันในเอเชีย

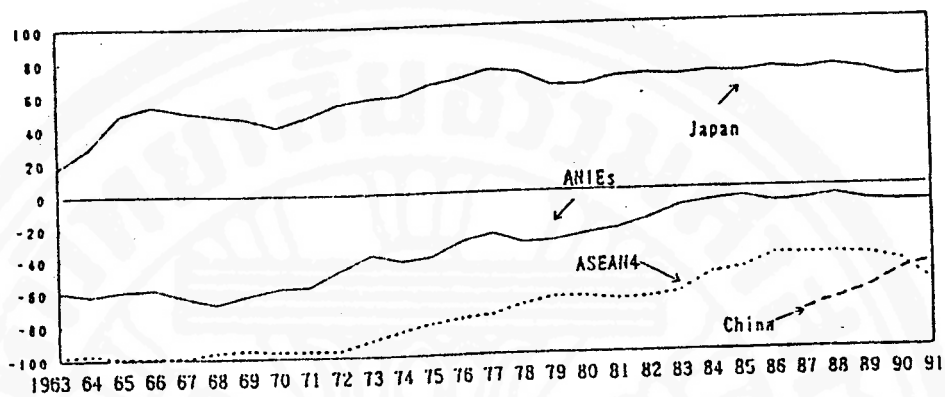
การลงทุนและการย้ายฐานการผลิตมายังประเทศต่าง ๆ ในเอเชียเท่ากับเป็นการสร้างเครือข่ายของการแบ่งงานระหว่างประเทศอันใหม่ ในสมัยก่อนการแบ่งงานในประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนามักจะเป็นไปในรูปแบบการผลิตและการค้าสินค้าระหว่างอุตสาหกรรม (inter-industry trade) หรือสินค้าต่างอุตสาหกรรม นั่นคือ ประเทศพัฒนาแล้วจะผลิตสินค้าอุตสาหกรรม ส่วนประเทศกำลังพัฒนาจะผลิตสินค้าขั้นปฐมหรือสินค้าเกษตรแล้วนำมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน แต่แนวโน้มหลังการขึ้นค่าเงินเยนตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 ส่อให้เห็นถึงการแบ่งงานระหว่างประเทศในรูปแบบใหม่ นั่นคือ เป็นการผลิตและการค้าภายในอุตสาหกรรมเดียวกัน (intra-industry trade) หรือสินค้าในอุตสาหกรรมเดียวกัน เช่น ประเทศกำลังพัฒนาในเอเชีย อาจจะผลิตชิ้นส่วน หรือแม้กระทั่งสินค้าอุตสาหกรรมสำเร็จรูป เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า, เครื่องจักรอุปกรณ์, คอมพิวเตอร์ ฯลฯ ส่งกลับไปขายยังญี่ปุ่นก็ได้ การผลิตชิ้นส่วนและสินค้าสำเร็จรูปทางอุตสาหกรรมนี้ส่วนใหญ่เป็นการลงทุนโดยตรงของญี่ปุ่นในประเทศทางเอเชีย ซึ่งมีความได้เปรียบด้านต้นทุนการผลิต โดยเฉพาะค่าแรงและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ต่ำกว่า

พลวัตของการค้าสินค้าภายในอุตสาหกรรมเดียวกัน ได้ช่วยกระตุ้นการส่งออกและการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาในเอเชีย ปัจจุบันเกาหลีใต้สามารถผลิตรถยนต์ส่งออกแข่งกับญี่ปุ่นได้ และได้หันก็เป็นแหล่งผลิตคอมพิวเตอร์ชิ้นเยี่ยมของโลก ญี่ปุ่นเองก็ได้รับประโยชน์จากการแบ่งงานระหว่างประเทศในรูปแบบใหม่นี้ เพราะการลงทุนต่างประเทศโดยตรงของญี่ปุ่นมักจะกระตุ้นการส่งออกสินค้าทุนประเภทเครื่องจักรอุปกรณ์และสินค้าสำเร็จรูปในขณะเดียวกันก็สามารถนำเข้าสินค้าอุตสาหกรรมที่ถูกกว่าจากประเทศทางเอเชียเข้ามาใช้ภายในประเทศได้

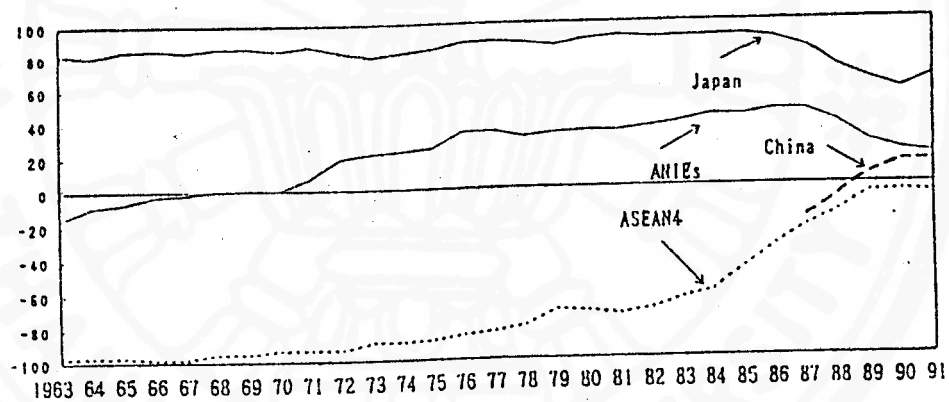
พลวัตของการลงทุนโดยตรง การผลิตและการค้าแบบใหม่นี้ ได้ก่อให้เกิดรูปแบบการพัฒนาที่เรียกกันว่า “ฝูงห่านบิน” (Flying Geese) ซึ่งมีญี่ปุ่นเป็นจำฝูงบินนำหน้าไป ในขณะที่กลุ่มเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเกิดใหม่ในเอเชีย (Asian NIEs หรือ ANIEs) ซึ่งมีเกาหลีใต้, ไต้หวัน, ฮ่องกง, สิงคโปร์ ได้บินตามหลังญี่ปุ่นเป็นกลุ่มที่ 2 ถัดมากลุ่มที่ 3 จึงเป็นกลุ่มของประเทศอาเซียน 4 ประเทศ (ASEAN4) อันมี ไทย, มาเลเซีย, และฟิลิปปินส์ ได้พัฒนาอุตสาหกรรมในแนวทางเดียวกัน และสุดท้ายคือจีน ซึ่งบินตามหลัง ASEAN4 มาติด ๆ และอาจแซงหน้า ASEAN4 ไปแล้วในอุตสาหกรรมบางประเภท

แผนภาพที่ 8 สัมประสิทธิ์ความถนัดในการผลิต

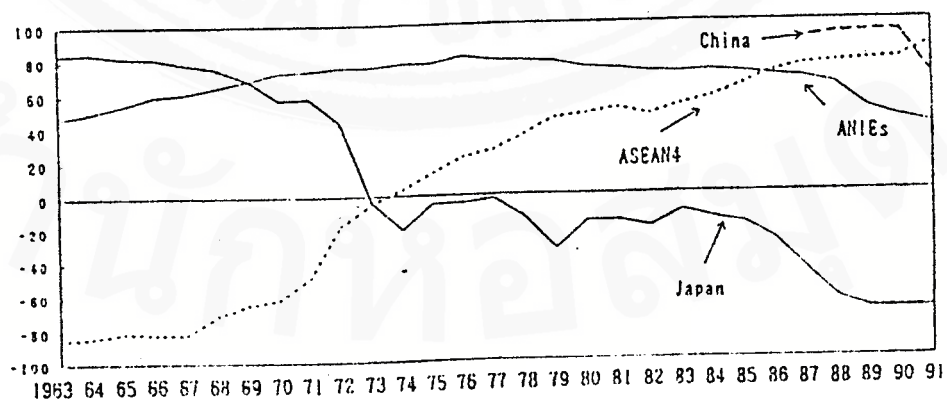
(8.1) สินค้าทุน

(8.2) สินค้าบริโภคยกเว้น

(8.3) สินค้าบริโภคไม่คงทน

การพัฒนาแบบ “ผู้ผ่านบ้าน” นี้สามารถสังเกตได้จากแผนภาพ 8 ซึ่งแสดงการเปลี่ยนแปลงของค่าสัมประสิทธิ์ความถนัดในการผลิตสินค้า (coefficient of specialization) ของญี่ปุ่น, ANIEs, ASEAN4, และจีน ในสาขาการผลิตสินค้าทุน, สินค้าบริโภคนอก, และสินค้าบริโภคในครัวเรือน โดยที่ค่าสัมประสิทธิ์นี้คิดจากสูตร = (การส่งออกสุทธิ/ผลรวมของการส่งออกและนำเข้า) x 100

3.3 การลดความต่างระหว่างราคาในญี่ปุ่นกับราคาโลก

แม้ว่าค่าเงินเยนที่แข็งขึ้นจะทำให้ราคาการนำเข้าถูกลง แต่ระดับราคาภายในประเทศญี่ปุ่นยังไม่มีทีท่าว่าจะถูกลงตามไปด้วย สาเหตุอาจเป็นเพราะว่าญี่ปุ่นมีการผลิตสินค้าที่ไม่อาจค้าขายแทนกัน (nontradable goods) ในสัดส่วนที่ยังมากอยู่นั่นเอง ซึ่งอาจเป็นไปได้ด้วยข้อกำหนดบังคับของทางราชการในอุตสาหกรรมที่ต้องการปกป้องคุ้มครองเป็นพิเศษ หรืออาจเป็นเพราะช่องทางการจัดจำหน่ายมีความซับซ้อนเกินไปก็ได้ หากเป็นสินค้าที่ค้าขายแทนกัน (tradable goods) ก็ย่อมสามารถเลือกซื้อสินค้านำเข้าที่มีราคาถูกกว่ามาใช้แทน (arbitrage) ซึ่งจะช่วยลดช่องว่างของราคาภายในญี่ปุ่นและราคาโลกได้

การอ้างว่าประเทศที่มีรายได้ประชาชาติสูงขึ้นย่อมมีระดับราคาภายในประเทศสูงตามไปด้วยนั้น ดูจะฟังไม่ขึ้น เพราะในหลาย ๆ ประเทศพัฒนาแล้ว ระดับราคาภายในประเทศได้ลดลงเมื่อมีการปรับค่าเงินสกุลตัวเองสูงขึ้น แต่ระดับราคาทั่วไปในญี่ปุ่น ซึ่งเป็นราคาเฉลี่ยทั้งสินค้าที่ค้าขายแทนกันกับสินค้าที่ไม่อาจค้าขายแทนกันนั้นยังคงอยู่ในระดับสูง ย่อมแสดงว่ามี การปกป้องคุ้มครองสินค้าที่ไม่อาจค้าขายแทนกัน ทำให้ไม่สามารถถ่ายเทระดับราคาภายในและภายนอกประเทศให้เท่ากันได้

การเปรียบเทียบระดับราคาระหว่างประเทศได้แสดงให้เห็นว่า ราคาของสินค้าประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้าในญี่ปุ่นอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าประเทศพัฒนาแล้วอื่น ๆ แต่ราคาสินค้าในอุตสาหกรรมก่อสร้าง, อาหารและที่อยู่อาศัยแพงมากติดอันดับต้น ๆ ของโลก ตาราง 3 แสดงการเปรียบเทียบอันดับระหว่างประเทศของระดับราคาในอุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้า, อาหาร, เครื่องนุ่งห่ม, ที่อยู่อาศัย, และงานก่อสร้างในปี 1980 กับปี 1990

การที่ระดับราคาภายในประเทศคงตัวในระดับสูงเช่นนี้ มิได้หมายความว่าภาคธุรกิจจะได้กำไรมหาศาล ในปี 1993 กำไรเดินสะพัด (current profits) ของบริษัทในญี่ปุ่นได้ลดลงโดยเฉลี่ย 9.7% เมื่อเทียบกับปีก่อนนั้น สถิติที่ปรากฏในแผนภาพ 9 แสดงให้เห็น

แนวโน้มที่ลดลงของกำไรเงินสดในสาขาหัตถอุตสาหกรรม กำไรเริ่มมีอัตราเติบโตที่ติดลบตั้งแต่ปี 1990 เมื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่เป็นสาเหตุ จะพบว่าการลดลงของปริมาณขายมีส่วนสำคัญที่สุดต่อการลดกำไรเงินสดลงในปี 1992 อันสืบเนื่องมาจากระดับราคาขายที่ยังอยู่สูงในปี 1989 และ 90 แม้ว่าระดับราคาจะลดลงในปี 1993 ซึ่งทำให้อัตรากำไรดีขึ้นบ้าง แต่ก็ยังติดลบอยู่นั่นเอง

3.4 การผ่อนคลายข้อบังคับและลดการคุ้มครองอุตสาหกรรม

ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า การขึ้นค่าเงินเยนมิได้ส่งผลประโยชน์กลับคืนสู่ผู้บริโภคภายในประเทศ ในแง่ที่ช่วยปรับให้ราคาสินค้าภายในประเทศลดลง ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งก็คือ ข้อบังคับที่ทางราชการกำหนดขึ้นคุ้มครองอุตสาหกรรม ทำให้อุตสาหกรรมนั้นผลิตสินค้าที่ไม่อาจขายแทนกัน สินค้านำเข้าราคาถูกจึงไม่อาจเข้ามาทดแทนการบริโภคภายในประเทศได้ ระดับราคาสินค้าภายในประเทศจึงยังคงแพงต่อไป

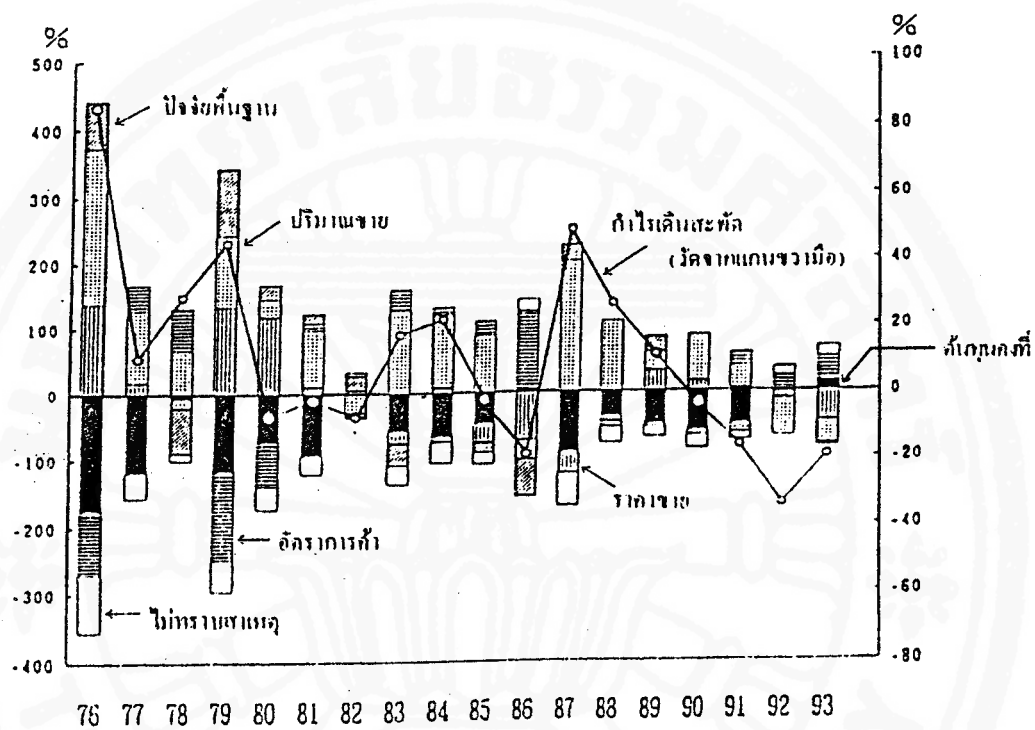
ข้อบังคับคุ้มครองอุตสาหกรรมในลักษณะเช่นนี้ ทำให้เศรษฐกิจไม่มีความยืดหยุ่นตัวและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าเสรี ในปี 1990 ได้มีการคำนวณว่า ประมาณ 42% ของมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจทั้งหมดอยู่ภายใต้ข้อบังคับคุ้มครองของทางราชการ (ดูตาราง 4)

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบอันดับของระดับราคาในอุตสาหกรรมสำคัญ

เครื่องใช้ไฟฟ้า				อาหาร				เครื่องนุ่งห่ม			
ระดับราคาปี 1990			อันดับปี 1990	ระดับราคาปี 1990			อันดับปี 1990	ระดับราคาปี 1990			อันดับปี 1990
1	SPAIN	1.46	15	1	FINLAND	2.01	4	1	FINLAND	2.30	9
2	FRANCE	1.43	1	2	NORWAY	1.94	3	2	DENMARK	2.13	1
3	ITALY	1.40	10	3	JAPAN	1.66	1	3	FRANCE	2.03	4
4	GERMANY	1.38	2	4	DENMARK	1.62	2	4	NORWAY	2.01	3
5	GREECE	1.36	9	5	FRANCE	1.36	8	5	SPAIN	2.00	15
6	DENMARK	1.26	12	6	AUSTRIA	1.34	6	6	BELGIUM	1.82	5
7	BELGIUM	1.23	4	7	BELGIUM	1.32	9	7	ITALY	1.81	13
8	PORTUGAL	1.22	14	8	LUXEMBOURG	1.30	7	8	LUXEMBOURG	1.78	2
9	NETHERLANDS	1.22	5	9	GERMANY	1.29	5	9	GERMANY	1.73	6
10	LUXEMBOURG	1.17	6	10	ITALY	1.25	13	10	AUSTRIA	1.70	7
11	AUSTRIA	1.16	11	11	SPAIN	1.25	15	11	IRELAND	1.54	12
12	NORWAY	1.13	8	12	NETHERLANDS	1.22	10	12	JAPAN	1.51	14
13	UNITED KINGDOM	1.08	3	13	IRELAND	1.21	12	13	NETHERLANDS	1.46	8
14	CANADA	1.07	17	14	CANADA	1.20	16	14	PORTUGAL	1.40	17
15	FINLAND	1.07	7	15	UNITED KINGDOM	1.08	11	15	GREECE	1.38	10
16	IRELAND	0.99	13	16	GREECE	1.01	14	16	CANADA	1.29	16
17	JAPAN	0.97	16	17	PORTUGAL	0.90	17	17	UNITED KINGDOM	1.25	11

ที่อยู่อาศัย				รถยนต์สร้าง			
ระดับราคาปี 1990			อันดับปี 1990	ระดับราคาปี 1990			อันดับปี 1990
1	DENMARK	2.09	5	1	JAPAN	1.77	8
2	GERMANY	1.75	4	2	UNITED KINGDOM	1.43	1
3	FINLAND	1.72	10	3	ITALY	1.33	13
4	NETHERLANDS	1.64	2	4	FINLAND	1.26	15
5	JAPAN	1.64	1	5	SPAIN	1.24	16
6	LUXEMBOURG	1.58	7	6	NETHERLANDS	1.18	2
7	AUSTRIA	1.52	9	7	GERMANY	1.16	11
8	UNITED KINGDOM	1.50	6	8	LUXEMBOURG	1.15	3
9	IRELAND	1.42	16	9	NORWAY	1.08	9
10	BELGIUM	1.42	8	10	IRELAND	1.07	7
11	NORWAY	1.41	3	11	BELGIUM	1.07	4
12	ITALY	1.29	15	12	DENMARK	1.06	12
13	FRANCE	1.25	11	13	AUSTRIA	1.00	10
14	GREECE	1.08	17	14	FRANCE	0.89	5
15	SPAIN	1.03	14	15	CANADA	0.86	14
16	CANADA	0.98	12	16	GREECE	0.79	17
17	PORTUGAL	0.74	13	17	PORTUGAL	0.72	6

แผนภาพที่ 9 การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดกำไรเดินสะพัด

ตารางที่ 4 สาขาการผลิตที่มีข้อกำหนดบังคับคุ้มครอง (1990)

สาขาการผลิต	มูลค่าเพิ่ม (ร้อยล้านบาท)	สัดส่วนคิด เทียบกับสาขา การผลิต ทั้งหมด (%)	มูลค่าเพิ่มใน ส่วนที่มีการ คุ้มครอง (ร้อยล้านบาท)	สัดส่วนการ คุ้มครองภายในสาขา การผลิตนั้น ๆ (%)
เกษตร, ป่าไม้, ประมง	102,189	2.3	89,454	87.1
เหมืองแร่	11,454	0.3	411,309	100.0
ก่อสร้าง	411,309	9.2		100.0
หัตถอุตสาหกรรม	1,153,949	25.9	162,839	14.1
การค้าส่งและค้าปลีก	574,807	12.8	-	-
สถาบันการเงิน, ประกันภัย, หลักทรัพย์	219,628	4.9	219,628	100.0
อสังหาริมทรัพย์	420,435	9.4	31,630	7.5
การขนส่งและคมนาคม	275,104	6.2	267,765	97.3
ไฟฟ้า, แก๊ส, น้ำ, ความร้อน	107,815	2.4	107,815	100.0
การบริการ (การศึกษา, การแพทย์)	1,016,722	22.8	565,094	55.6
การบริหารราชการ	144,300	3.2	0	0.0
ที่ไม่สามารถจำแนกได้	23,300	0.5	0	0.0
รวมทุนสาขาการผลิต	4,461,570	100.0	1,833,578	41.8

การลดข้อกำหนดบังคับของราชการจะช่วยกระตุ้นให้เศรษฐกิจมีความคล่องตัวมากขึ้นเพราะสามารถช่วยเพิ่มอุปสงค์ภายในประเทศ เป็นการสร้างโอกาสทางธุรกิจใหม่ ๆ และทางเลือกที่ดีกว่าแก่ผู้บริโภคด้วย เป็นการลดช่องว่างระดับราคาระหว่างประเทศ ทำให้ผู้บริโภคภายในประเทศได้รับสวัสดิการเพิ่มขึ้นจากการเพิ่มค่าของเงินเยน และช่วยกระตุ้นให้เกิดความพยายามในการสร้างอำนาจการแข่งขันในสาขาที่ไม่ใช่หัตถอุตสาหกรรม ซึ่งปกติจะมีผลิตภาพต่ำโดยเฉพาะการเปิดเสรีทางโทรคมนาคมจะช่วยกระตุ้นอุตสาหกรรมมัลติมีเดีย และสร้างอุปสงค์ใหม่ ๆ ในอุตสาหกรรมแนวหน้าเหล่านี้

ที่สำคัญคือเป็นการจัดการแสวงหาผลประโยชน์ผูกขาด (rent-seeking) ของเอกชนบางกลุ่ม ขอบังคับทางการที่เข้มงวดเกินไป เช่น การกีดกันมิให้เข้าตลาด หรือการกำหนดราคาผูกขาด ย่อมก่อให้เกิดผลประโยชน์เฉพาะแก่เอกชนที่ได้รับสัมปทาน คล้ายกับการแสวงหาผลประโยชน์แบบผูกขาดที่เรียกว่าสิทธิผูกขาดนั้น ผลที่เกิดขึ้นทำให้สาขาการผลิตที่ได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษ มีผลิตภาพและความสามารถในการแข่งขันต่ำ คุณภาพของสินค้าและบริการก็ต่ำด้วย เพราะไม่ต้องไปแข่งกับใครก็ขายได้

ฉะนั้น การยกเลิกหรือผ่อนคลายนโยบายกีดกันการค้าคุ้มครองในหลาย ๆ สาขาการผลิต จึงเป็นสิ่งที่ควรเร่งปฏิบัติ เพื่อจูงใจให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นหลุดพ้นจากวงจรอุบาทว์หลังพองแตกเข้าสู่วัฏจักรธุรกิจที่แข่งขันได้อย่างมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการช่วยจัดสรรทรัพยากรไปสู่สาขาการผลิตที่มีประสิทธิภาพมากกว่า

3.5 การเติบโตที่ยั่งยืน

ปัญหาในระยะยาวที่ควรพิจารณาด้วยหลังเศรษฐกิจพองแตกก็คือปัญหาการสร้างความสามารถในการรักษาระดับของการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง เราอาจพิจารณาศักยภาพการเติบโตของเศรษฐกิจได้จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่อุทิศต่อการเติบโต นั่นคือปัจจัยทุน, ปัจจัยแรงงาน, และผลิตภาพปัจจัยรวม (Total Factor Productivity หรือTFP)

ตาราง 5 แสดงผลของการวิเคราะห์ปัจจัยที่อุทิศต่อการเติบโตของ GDP จริงของญี่ปุ่นและประเทศพัฒนาแล้วที่สำคัญ ตั้งแต่ปี 1966-90 ตัวเลขที่แสดงไว้เป็นค่าเฉลี่ยในแต่ละช่วงเวลาซึ่งเราจะสังเกตได้ว่า TFP มีส่วนอุทิศมากที่สุดต่อการเติบโตของเศรษฐกิจญี่ปุ่นตลอด ช่วงปี 1966-90 เช่นเดียวกับอังกฤษ และเยอรมันซึ่งมี TFP เป็นปัจจัยแห่งการเติบโตที่สำคัญที่สุด และเป็นที่น่าแปลกใจว่าในสหรัฐอเมริกา แรงงานกลับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดต่อการเพิ่ม GDP จริง

จากข้อเท็จจริงนี้เศรษฐกิจญี่ปุ่นจึงควรให้ความสำคัญกับ TFP ตัวกำหนด TFP ที่สำคัญคือ นวัตกรรม (innovation) การพัฒนาให้เกิดนวัตกรรมอย่างแท้จริงจะต้องมีการสะสมองค์ความรู้ของการวิจัยและพัฒนา (R&D) และการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นการประกันอนาคตหลังยุคเศรษฐกิจตกต่ำ และนำพาเศรษฐกิจญี่ปุ่นไปสู่แนวหน้าใหม่ ๆ ทางเศรษฐกิจอยู่เสมอ

4. บทสรุป

แม้ว่าในปัจจุบัน ญี่ปุ่นอาจยังไม่ได้คำตอบว่าอุตสาหกรรมใดควรเป็นอุตสาหกรรมชั้นนำต่อไปในศตวรรษ 21 หลังจากที่เศรษฐกิจได้ฟื้นตัวจากภาวะปวยไ้ของโรคพองแตก แต่จากความพยายามในแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ถูกทางทั้งในระยะสั้นและระยะยาวแล้ว จะช่วยให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นสามารถฝ่าวิกฤตเศรษฐกิจอันยาวนานในครั้งนี้ได้ แต่ทั้งนี้ต้องอาศัยการตัดสินใจที่เฉียบขาดและการปฏิบัติที่ทันท่วงทีมากกว่าครั้งใด ๆ ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา

ตารางที่ 5 การวิเคราะห์ปัจจัยที่สะท้อนการเติบโตของ GDP จริง

		1966-73	1973-79	1979-85	1985-90	1966-90
	GDP จริง	0.34	3.57	3.72	4.49	5.45
ญี่ปุ่น	ทุน	4.63	2.11	1.58	1.64	2.30
	แรงงาน	0.44	-0.09	0.49	0.82	0.41
	TFP	4.27	1.55	1.64	2.03	2.74
	GDP จริง	3.12	2.47	2.14	2.66	2.61
สหรัฐอเมริกา	ทุน	0.81	0.70	0.60	0.65	0.69
	แรงงาน	0.92	1.42	0.74	1.55	1.14
	TFP	1.39	0.34	0.80	0.46	0.79
	GDP จริง	3.33	1.49	1.30	3.17	2.32
อังกฤษ	ทุน	0.85	0.55	0.41	0.51	0.39
	แรงงาน	-0.23	0.25	-0.10	1.38	0.14
	TFP	2.72	1.18	0.98	1.28	1.60
	GDP จริง	4.25	2.33	1.08	3.16	2.75
เยอรมัน	ทุน	1.25	0.77	0.65	0.64	0.84
	แรงงาน	-0.12	-0.52	-0.42	0.73	-0.11
	TFP	3.11	2.08	0.85	1.80	2.01

มาตรการระยะสั้น อาจใช้มาตรการการเงินการคลังแบบดั้งเดิมเข้าเยียวยาแก้ไข ปัญหาความตกต่ำของวัฏจักรธุรกิจ และต้องสร้างความเชื่อมั่นในสภาพแวดล้อมทางธุรกิจแก่นักวิสาหกิจ (entrepreneur) ด้วย เพื่อให้มีการลงทุนใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น การลดความเสี่ยงต่อความผันผวนทางเศรษฐกิจด้วยวิธีการเน้นความมีเสถียรภาพเป็นอีกหัวข้อที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสถียรภาพในอัตราแลกเปลี่ยนของเงินเยน ซึ่งจะช่วยให้ นักวิสาหกิจวางแผนการผลิตและการขายได้ง่ายขึ้น เป็นการลดภาระสินค้าคงคลังที่เหลือนานเบอะในช่วงเศรษฐกิจชะงักงันและการคาดการณ์ต่ออนาคตที่ไม่โปร่งใส

สำหรับมาตรการระยะยาว ญี่ปุ่นควรส่งเสริมให้มีการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจอย่างจริงจัง เพื่อให้มีประสิทธิภาพและความคล่องตัวมากขึ้น โดยเฉพาะการส่งเสริมการค้าเสรีภายใต้ระบบการแบ่งงานระหว่างประเทศแบบใหม่ ซึ่งหมายความว่าญี่ปุ่นจะต้องเปิดตลาดภายในให้กว้างขึ้นด้วย ยกเลิกและผ่อนคลายข้อบังคับต่าง ๆ ที่เป็นการเอื้อต่อการคุ้มครองอุตสาหกรรมภายใน ลดสัดส่วนของสินค้าที่ไม่อาจค้าขายแทนกัน เพื่อส่งเสริมให้มีการนำเข้าที่เสรีมากขึ้น เลิกพะว้าพะวงกับเรื่องโพรงกลวงของอุตสาหกรรมในประเทศ แล้วหันมาเคลื่อนย้ายทรัพยากรไปสู่สาขาการผลิตที่มีมูลค่าเพิ่มและความได้เปรียบมากกว่า ปัญหาการนำเข้านั้นไม่น่าห่วงเพราะการนำเข้าส่วนใหญ่ยังคงเป็นสินค้าที่ผลิตโดยโรงงานญี่ปุ่นในประเทศทางเอเชีย ในอนาคตญี่ปุ่นควรเปิดเสรีในสถาบันการเงินและการก่อสร้างด้วย การเกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ของญี่ปุ่นเมื่อครึ่งหลังทศวรรษ 1980 ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความไร้ประสิทธิภาพในการเปิดเสรีทางการเงิน ที่ปล่อยปละละเลยให้มีการปล่อยสินเชื่อมากอย่างหละหลวม ซึ่งช่วยเสริมให้มีการเก็งกำไรบ้านหุ้นที่ดินกันง่ายจนสายเกินแก้ คราวนี้ญี่ปุ่นมีภูมิคุ้มกันโรคแพ้ออกมากขึ้น อดีตควรถือเป็นบทเรียนที่ล้ำค่ายิ่ง

ขณะเดียวกันการสะสมองค์ความรู้ในการวิจัยและพัฒนา และการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์อย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้ญี่ปุ่นนำพาตัวเองไปเดินอยู่บนเส้นทางการเติบโตที่ยั่งยืนได้ และมีความพร้อมในทุกอุตสาหกรรมแนวหน้า โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยอุตสาหกรรมหลักเพียงไม่กี่อุตสาหกรรมเป็นตัวจักรสำคัญในการเติบโตอย่างรวดเร็วเหมือนเช่นในสมัยทศวรรษ 1960 อีกต่อไปก็ได้